

V. INTERJÚ, KÉRDŐÍV ÉS ADATBÁZISOK GYŰJTÉSE – TEREPKÖZELI MÓDON

Bevezetés	121
Kvantitatív módszerek terepközeli alkalmazása	121
A mélyinterjú mint terepközeli technika	124
Interjú a településkutatás során	126
Terepbarát és rugalmas kérdőív	129
Rugalmas kérdőív-szerkesztő ábécé	137
Statistikai adatbázisok gyűjtése és elemzése a terepen	143

Keretes írás:

Zygmund Gostowski: A *survey* típusú vizsgálatok
humanizálásának szükségességéről .....

130

Szöveggyűjtemény:

• *Heltai Erzsébet és Tarjányi József:*

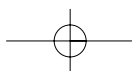
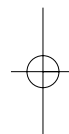
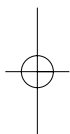
A mélyinterjú készítése és az elkövethető hibák forrásai .....

501

• *Eranus Eliza, Láng Sarolta, Máth András és Rácz Attila:*

*A kérdőíves adatfelvétel újabb módszerei: telefonos, számítógéppel támogatott
interjú (CAPI, CATI) és internetes adatgyűjtés .....*

545

Bevezetés

Jelen kötet írásakor feltételeztük, hogy az olvasó már tanult és gyakorlatban is alkalmazott interjúzást, kérdőív-szerkesztést, és járatos a statisztikai adatok gyűjtésében. Nem célunk a magyarul már hozzáférhető szakirodalomban foglaltakat megismételni, ezért ez a fejezet nem magukat a technikákat ismerteti, hanem a feltételezett ismereteket egészíti ki két további szemponttal:

- miként lehet a kvantitatív technikákat is *terepközeli* módon végezni,
- hogyan alkalmazható a három módszer a *településkutatás* során.

Azok számára, akik nem tanultak interjúzást vagy kérdőív-szerkesztést, jó kiindulási pont lehet szöveggyűjteményünk két írása. *Heltai Erzsébet* és *Tarjányi József* „A mélyinterjú” című munkája jó betekintést nyújt az interjú technika alapvető kérdéseibe, és módszeresen tekinti át az elkövethető hibák leggyakoribb forrásait. A hetvenes években írt, sokak által jól ismert kézirat (eredeti címen: a szociológiai interjú) először jelenik meg nyomtatásban.

Eranus Eliza, *Láng Sarolta*, *Máth András* és *Rácz Attila* írása a kérdőíves adatgyűjtés néhány új technikáját mutatja be röviden. A szerzők először általános képet nyújtanak a kérdőív-technika alkalmazásának gyakorlatáról, majd részletesebben foglalkoznak a négy újabb adatszerzési módszerrel, a telefonos, az internetes, az e-mailes és a számítógéppel támogatott (CAPI, CATI) technikákkal.

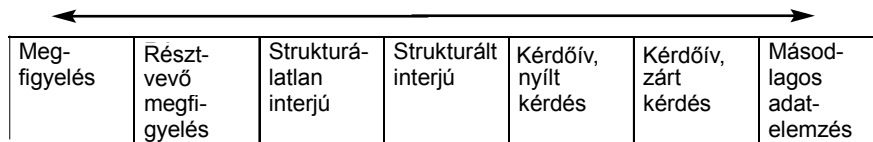
Mindkét írás szerzői egyben gyakorlati szakemberek is, akik jelentős részben saját tapasztalataikra támaszkodva fogalmazták meg útmutatónak szánt írásaikat.

Az interjúval, kérdőívvel és statisztikai adatfeldolgozással kapcsolatos önálló tájékozódást megkönnyítendő az ajánlott irodalomban néhány magyar és angol nyelvű módszertani kötetet ajánlunk.

Rövidebb keretes írásként szerepel a fejezetben Zygmund Gostowskinak a kérdőív standard jellegéből fakadó hibákra vonatkozó gondolatmenete.

Kvantitatív módszerek terepközeli alkalmazása

Jelen kötet második fejezetében vezettük be a „terepközeli” és „tereptávoli” kifejezéseket. Gondolatmenetünkben a terepközelség volt az adatgyűjtési technikák kvalitatív vagy kvantitatív jellegének egyik ismérve. Véleményünk szerint a „tisztán” kvantitatív technikák, mint például a statisztikai adatok másodelemzése vagy a kérdőívvezetés, egyúttal távol is vannak a tereptől, az interjútechnikák pedig valahol félúton a terepközeli és tereptől távoli jelleg között.

5.1. ábra. Emlékeztető: adatgyűjtési technikák a kvalitatív-kvantitatív tengelyen
(Lásd bővebben: II. fejezet.)

Ebben a fejezetben azt kívánjuk bemutatni, hogy a tereptől távoli technikákat, így a kérdőívezést és a statisztikai adatbázisok gyűjtését is lehetséges és olykor ajánlott terepközeli módon végezni.

Az *interjú* esetében a terepközelség nem igényel különösebb magyarázatot. A technikát – egyebek között – azért tekintettük *inkább kvalitatív*nak, mert kivételes helyzetektől eltekintve csak a terepen végezhető, és többnyire elengedhetetlen hozzá a kutató személyes jelenléte. Létezik persze *tereptávoli* interjú is, így például az állásinterjú (*job interview*), amikor nem a kérdező, hanem a kérdezett alkalmazkodik az idegen környezethez, kifejezetten *tereptávolinak* mondható. A professzionális stúdióban, kívülálló moderátorral végeztetett strukturált interjú annak ellenére *tereptávoli*, hogy közben a moderátor igyekszik beilleszkedni a beszélgetőpartnerek *ad hoc* „közösségébe”. A legjellemzőbb interjú-típus, a *mélyinterjú* viszont kifejezetten terepközeli, amennyiben az interjút az alany természetes közegében készítjük (vö. *Heltai Erzsébet* és *Tarjányi József* írásával, szöveggyűjteményünkben).

A *kérdőív* tervezése és az adatok elemzése jellemzően nem a terepen történik, a lekérdezés viszont hagyományosan terephez kötött, bár a fizikai jelenlét már nem feltétlenül szükséges (pl. postai, internetes vagy telefonos lekérdezés). A kérdőív robusztus adatgyűjtési technika, amelynek célja olyan nagy mennyiségű információ begyűjtése, amely alkalmas nagy megbízhatóságú adatok előállítására. A kérdések összeállításakor az *érthetőség* az elsődleges szempont, de emellett más tényezőket is szem előtt kell tartanunk: az eredmények legyenek összehasonlíthatók, a kérdések standard módon, azaz mindig ugyanolyan formában hangozzanak el, a megfogalmazás legyen precíz, törekedjünk *zárt kérdések* megfogalmazására stb. Jelen fejezet azt hangsúlyozza, hogy kérdőíves technika sem zárja ki a terep nyelvéhez való alkalmazkodást, sőt a helyi nyelv használata kifejezetten kívánatos, mert növeli a válaszok és a kutatás érvényességét, és csökkenti a torzító hatások egy részét. A kérdőív-szerkesztés rugalmas jellege megköveteli, hogy a kutató személyesen is a terepen tartózkodjon a kérdőívezés alatt, és lehetőség szerint vegyen részt a kérdőívezésben. *A terephez alkalmaz-*

kódó, rugalmas kérdőív jelen kötet egyik módszertani innovációja: bár régi és közismert gyakorlatról van szó, módszertani kézikönyvek eddig nem tárgyalták, vagy módszertani nehézségei miatt (amelyekről szintén lesz szó) nem ajánlották.

A statisztikai adatbázisok beszerzése és másodelemzése tekinthető a leginkább kvantitatív eljárásnak, és ez a módszer áll a lehető legtávolabb a tereptől. Az adatbázis-kezelés jellegzetesen *nem terepmunka-technika*. Mint a második fejezetben utaltunk rá, a kutató ilyenkor nemcsak a terepen élő emberekkel nem találkozik, hanem még a kérdezőbiztosokkal sem, sőt, a másik kutatót sem ismeri, aki az adatgyűjtés szempontjait megtervezte. A világ azonban ezen a téren is változóban van. Míg kezdetben a „statisztikai adatok” gyűjtése és előállítása alapvetően közigazgatási célokat szolgált, és ezeket a feladatokat nemzeti-központi intézmények látták el, napjainkban már szinte minden intézménynek szükséges különböző adatokat gyűjteni és tárolni saját tevékenysége végzéséhez. Tudnunk kell, hogy nagyon sok statisztikai adat a terepen is beszerezhető (gyűjthető); némelyik csak ott. Települési és térségi kutatások során a legjelentősebb adatszolgáltatók a helyi önkormányzatok és az iskolák lehetnek. A helyben megszerezhető statisztikai adatok *gyűjtése*, értelmezése és feldolgozása azonban sajátos ismereteket, egyfajta *terepközeli* szemléletet igényel. Erről lesz szó a fejezetben.

A helyi adatok védelme ugyanakkor etikai kérdéseket is felvet. Az adatgyűjtés és -feldolgozás akkor megfelelő, ha annak folyamatát az adatszolgáltató számára megbízható és ellenőrizhető módon végezzük. Éppen ezért nem célszerű az adatokat feldolgozás céljából magunkkal vinni; igyekezzünk inkább minden statisztikát helyben feldolgozni, és az elemzési eredményeket azonnal visszajuttatni az adatszolgáltatóknak, azaz a helyi intézményeknek.

A továbbiakban először a településkutató célú interjúról, majd a tereparát kérdőívről és a statisztikai adatgyűjtésről lesz szó.

A mélyinterjú mint terepközeli technika

Az interjú szituáció

A mélyinterjú a kérdezett és a kérdező közötti interakciónak tekinthető. Bár a kérdező bizonyos mértékig irányíthatja a beszélgetést, a megkérdezettnek szintén nagy befolyása van annak alakulására. A rugalmasság a technika egyik sajátossága: a kérdező általában sejt, hogy mire kíváncsi, ezzel kapcsolatban előre megfogalmaz bizonyos kérdéseket vagy kérdéscsoportokat, de az interjú során ettől kisebb-nagyobb mértékben eltérhet. A gyakorlatban a legtöbb mélyinterjú egyszerre strukturált vagy strukturálatlan jellegű. Gyakori, hogy az interjúzó kutató nem tervezi meg pontosan a kérdések pontos sorrendjét, sőt konkrét megfogalmazását sem. A mélyinterjú gyakorlata *terepközelinek* tekinthető, mert egyrészt megköveteli a kutató személyes jelenlétét, sőt az interakció során ennél többet, személyes érdeklődését is a téma és a személy iránt, miközben általában lehetőséget teremt arra, hogy az interjúalany saját szavaival, saját kognitív struktúrái szerint haladva fejtsse ki elképzelését az adott témáról.

Ugyanakkor bizonyos szempontból az interjú is *terepávolinak* tekinthető. A mélyinterjú szituáció (azaz egy kétszemélyes beszélgetés) a legtöbb kutató számára otthonos helyzet, az interjúalany számára azonban nem feltétlenül. Jellemző, hogy a kutató ritkábban elfogódott vagy félénk, mint a megkérdezettek. Ha úgy tetszik, az interjú során a kutató „hazai pályára” hívja a helybelleket. A résztvevő megfigyeléstől eltérően a mélyinterjú bár saját környezetében, de többnyire nem megszokott szituációban figyeli meg az embereket. Épp ezért ez a technika csak korlátozottan alkalmas például különböző elvek és a tényleges gyakorlat ütközéseinek feltárására.

A mélyinterjú kérdések

Kétszemélyes mélyinterjú szituációban a beszélgetés folyamatossága kevésbé fontos, mint a fókuszcsoporthoz tartozó technika esetén. A *bevezető*, *átvezető*, illetve *levezető kérdések* megfogalmazása helyett általában egyenesen a tárgyra lehet térni; kevésbé kell attól tartani, hogy a beszélgetőpartner zavarba jön.

A mélyinterjú során nyílt vagy zárt kérdésekkel egyaránt dolgozhatunk. A nyílt kérdések előnye, hogy a kutató kevésbé befolyásolja a választ.

Adatok rögzítése

A kortárs hazai gyakorlat szerint az interjút a kutató általában diktafonnal végzi. Bizonyos esetekben, például tartalomelemzés céljára készült interjúknál, valóban elengedhetetlen a teljes szöveg rögzítése. A magnószalagra rögzített eredmények egy későbbi időpontban, otthon is feldolgozhatók.

Mivel az elkészült felvételek visszahallgatása nagyon sok időt vesz igénybe, legépeltetése pedig költséges, a településkutatási gyakorlatban a legtöbb interjúszöveget senki sem hallgatja vissza. A „Résztevő megfigyelés” fejezetben már volt szó a diktafon válaszbefolyásoló hatásáról, ami miatt azt javasoltuk olvasóinknak, hogy készítsenek inkább jegyzeteket, vagy támaszkodjanak rövid távú emlékezetükre, és az interjúszövegeket lehetőleg még aznap dolgozzák fel.

Jegyzeteléskor nem törekedhetünk szó szerinti szöveghűségre, általában csak a beszélgetés vázlatát kell leírni, és elég néhány kulcsmondatot idézni szó szerint.

Az interjúk eredményeinek feldolgozása

Az interjúszövegek elemzésére számos kvalitatív adatfeldolgozási technika ismert. Mivel jelen kötet nem foglalkozik adatfeldolgozással, itt csak egy sajátosságra hívjuk fel a figyelmet. A lejegyzetelt szövegek segítenek ugyan visszaemlékezni az interjúra, és vannak már számítógépes algoritmusok is, amelyek tartalmi vagy formai jegyek alapján átstrukturálják a szövegeket, ennek ellenére a kutatónak gyakorlatilag meg kell tanulnia az interjút, emlékezni kell az elhangzottakra, és fejben kell a tartalmat újrarendeznie, rendszereznie.

Etikai kérdések

A magnófelvétel sok esetben nem a megismerést, hanem a bizonyíthatóságot szolgálja: az elhangzott mondatok visszakereshetők. Egy településkutatás során azonban a bizonyíthatóság nem elsődleges szempont, mert nem etikus olyasmit leírnunk, melyet a megkérdezett nyilvánosan nem vállal fel (még ha korábban el is hangzott ez a vélemény). Magnószalagos rögzítés helyett inkább a jegyzetelés és az egyeztetés javasolt, azaz juttassuk vissza a lejegyzetelt interjúszöveget a rövidebb szó szerinti idézetekkel együtt a megkérdezettekhez még a tanulmány leadása előtt.

Az interjúszövegek gépelt változatait a településkutatás során többnyire átadjuk a megrendelőnek. A szövegjegyzeteket név nélkül kell átadni. A bármilyen szempontból terhelő adatokat tartalmazó részeket ki kell törölni a szövegből,

126 TELEPÜLÉSKUTATÁS

akkor is, ha fontos kutatási eredményt tartalmaznak. Az eredményre ennek ellenére lehet hivatkozni a tanulmányban. Video- és magnófelvételt vagy teljes gépelt interjúszöveget a kutató lehetőleg ne adjon ki a kezéből.

INTERJÚ A TELEPÜLÉSKUTATÁS SORÁN

Az interjúsorozat meglehetősen bevett módszer a hazai gyakorlatban. A településfejlesztési koncepciók készítésekor általában készülnek mélyinterjúk is. Az interjú használata kézenfekvőnek tűnik, egyrészt mert hasznos eredményekre vezet, másrészt mert a kutatás *legitimálásának* egyik fontos eszköze lehet. Az interjúzó kutató „látszik”: az emberek találkoznak vele, a megrendelő is látja, hogy valóban folyik a munka – míg egy szintén alapos könyvtári vagy statisztikai jellegű kutatásnál a kutatói erőfeszítések kevésbé látványosak. A legépelt és mellékletként csatolt interjúszövegek pusztán terjedelmüknél fogva is igazolják az elvégzett munka nagyságát. Ne feledjük azonban, hogy a legitimációs szándéknál nagyobb legyen a valódi ismeretszerzés szándéka.

A következőkben néhány olyan interjútypust mutatunk be, amelyek különösen jól használhatók a helyi fejlesztési koncepció készítésekor. Természetesen nem tudunk minden terepre megfelelő receptet adni, hiszen a kérdések, problémák településenként, térségenként változatosak lehetnek. A következő változás ezért inkább csak tájékoztató jellegű.

Képviselő-testületi tagokkal készített interjúsorozat

Településkutatás során a képviselő-testületi tagok és a polgármester megkeresése azért elengedhetetlen, mert az önkormányzatiság elvei szerint ők azok az emberek, akiket a helyi közösség a demokratikus választásokon képviselőnek el látásával bízott meg. Bár természetesen a képviselő-testületi tagok megkeresése önmagában nem elég ahhoz, hogy képet alkossunk a településről, véleményük és szándékaik megismerése egy kutatás első lépései között kell hogy szerepeljen. Az interjúsorozat kiegészíthető a jegyzővel, olykor más önkormányzati alkalmazottal folytatott interjúval is.

A képviselő-testületi interjúvázlat kérdései a településre vonatkozó sokrétű kérdéseken és jövőképen túl a képviselő személyes ambícióira és elképzeléseire, kapcsolati hálójára és a munkával kapcsolatos elvárásaira szokott kiterjedni. Kezdetben általában strukturálatlan interjúkkal dolgozunk, de később a korábban hallott elképzelésekre visszakérdezve az interjúvázlat egyre strukturáltabb jelleget ölt.

Ingatlanpiaci interjúsorozat

A helyi ingatlanpiac jellemzése és maga az ingatlanár fontos indikátora lehet egy település fejlődésének. Az ingatlanpiaci statisztikákat szerencsésen egészítheti ki a helyi ingatlanközvetítőkkal folytatott interjúsorozat. Jellemzően minden településen vannak olyan emberek, akik ingatlan-adásvételből vagy -közvetítésből élnek. A falvakban ezt a tevékenységet gyakran nem úzik hivatásszerűen, az is elképzelhető, hogy a közvetítők nem helyben, hanem a környező nagyobb településeken élnek. Bár ritkán készítenek statisztikákat, tapasztalatból többnyire jó becslést tudnak mondani a kereslet és a kínálat jellegéről és összhangjáról. Az interjúban elmondott információk többnyire nem titkos adatok. Az ingatlanközvetítők általában maguktól is szívesen beszélnek munkájukról és tapasztalataikról, cserébe általában két dolgot várnak el: egyrészt, hogy velük is osszuk meg statisztikai adatgyűjtésünk eredményét (aminek nincs akadálya), másrészt, hogy fejlesztési elképzeléseiket, javaslataikat jelentessük meg a készülő tanulmányban. Ez utóbbira ne tegyünk ígéretet, hiszen az ingatlanközvetítők, mint minden piaci szereplő, jellemzően nem a település hosszú távú érdekeit tartják szem előtt, hanem rövidebb távú üzleti megfontolásokat.

Virilis interjúsorozat

A századfordulóról ránk maradt latinus kifejezéssel *virilisenek* nevezzük az adott település legtöbb helyi adót fizető polgárait, illetve vállalkozásait (a századfordulón jellemzően a polgárt, napjainkban elsősorban a vállalkozásokat tartjuk számon). A békebeli városgazdálkodási elképzelés ma is megállja a helyét: ha egy vállalkozás fizeti a magasabb helyi adót, ahelyett hogy székhelyváltoztatással minimalizálná ilyen jellegű költségeit, akkor ezt a „helyben maradást” egyfajta lokálpatriotizmusnak tekinthetjük. Helyi kötődésükre az önkormányzat éppannyira építhet, mint befizetett adójukra – érthető hát, ha a település tervezése során „kiemelt ügyfélként” kezelik őket.

A virilis interjúvázlat kérdései a településre vonatkozó általános kérdések mellett a gazdasági/beruházási klímára, a megkérdezett fejlesztési elképzeléseire és ennek várható települési szintű hatásaira, a helyi vállalkozásfejlesztés lehetőségeire és eszközeire, és az önkormányzattal való kapcsolatára, valamint a kapcsolattartás módjára is kitérhetnek.

Virilislistát minden településen össze lehet állítani. Az egyik lehetséges mód, hogy az iparűzési adó mértéke alapján a vállalkozásokat sorba rendezzük, és a jól elkülönülő legfelső csoportot keressük meg (amely után a listán szakadás mutatkozik). Egy kistelepülésen általában négy-öt, egy közepes nagyságú városban

128 TELEPÜLÉSKUTATÁS

pedig kb. húsz virilisnek számító vállalkozás fordul elő. Húsz fölötti létszámot nem nagyon lehet interjú-technikával megkeresni. Érdekes a listát az interjúsorozat közben pontosítani, azaz rákérdezni, hogy még melyek a jelentősebb vállalkozások a településen. Vannak keveset adózó vállalkozások, amelyek más szempontból lehetnek fontosak a település szempontjából: például sok embert foglalkoztatnak, vagy magas technikai színvonalat képviselnek, esetleg egy jelentős gazdasági csoport tagjai stb.

Térségi interjúsorozat

Minden település esetében lehetnek olyan önkormányzati feladatok, amelyeket hatékonyabb településszövetségi együttműködésben ellátni. A fejlesztési piac néhány szabálya szintén kedvez a települések összehangolt, integrált pályázatainak. Kérdés az, hogy egyrészt a vizsgált önkormányzat mennyire együttműködő, másrészt pedig a többi partner együtt kíván-e működni vele. Az első kérdésre helyben, a képviselőtestületi interjúsorozatból kaphatunk választ, a második megválaszolására azonban elkerülhetetlen egy több településre kiterjedő, térségi interjúsorozat. A partnertelepüléseken sokszor nem a polgármestert, hanem a jegyzőt érdemes megkeresni, mivel ő több választási cikluson keresztül szolgálja a helyi érdekeket, így gyakran jobb rálátása van a települések közötti viszony alakulására.

Egyedi szakmai interjúsorozat

A legtöbb települési, térségi fejlesztési program valamely kiemelt társadalmi csoport vagy szakma fejlesztését tűzi ki célul. Ha a célcsoport kicsi, akkor akár teljes körű interjúsorozatot is készíthetünk. Ha nagyobb, akkor érdemes először véletlenszerűen megkeresni néhány személyt a település különböző részein, ezután pedig a hólabda-módszert alkalmazni, vagyis interjúalanyainkat megkérdezzük, kiket lenne még érdemes megkeresnünk. Minden ajánlott személyt valószínűleg nem tudunk megkeresni. A főbb kérdések kipuhatolásához általában 10-15 interjú elegendő.

Terepbarát és rugalmas kérdőív

A STANDARD KÉRDÉSEKKEL DOLGOZÓ, TEREPTŐL TÁVOLI KÉRDŐÍVEZŐI GYAKORLAT KRITIKÁI

A kérdőív a kvantitatív adatgyűjtés legáltalánosabban elterjedt eszköze. A kérdőíves adatgyűjtés célja általában egy alapos sejtés statisztikai igazolása vagy elvetése. Erre a célra a technika kiválóan alkalmas: ha a kutató tudja, hogy mi a kutatási kérdés, és azt is, hogy a kérdésre milyen adatok alapján és kiktől remélhet választ, akkor kérdőívvel lehet a leghatékonyabban megfelelő megbízhatóságú eredményt begyűjteni. Tegyük hozzá, hogy a kérdőíves módszer Magyarországon a településfejlesztésben egyelőre kevesen alkalmazzák, ennek azonban nem módszertani, hanem gazdasági okai vannak: a kérdőívezés nagyon költséges. A kérdőívek használata a közeljövőben vélhetően növekedni fog, mert a különböző társadalmi kérdések *számszerű* bemutatása egyre nagyobb szerepet kap a fejlesztési célú pályázati rendszerben.

Jelen kötet szöveggyűjteményében *Eranus, Láng, Máté és Rácz* írása betekintést nyújt a kérdőív alkalmazásába, áttekintve a technika néhány újabb módszerét is, a *személyes*, a *telefonos*, a számítógéppel támogatott (*CAPI, CATI*), a postán és e-mailben küldött önkitöltős és az internetes adatgyűjtés lehetőségeit. Jelen fejezet nem kívánja az ott leírtakat megismételni, ezért a kérdőíves technika bemutatása nélkül, néhány hibaforrás áttekintésével kezdjük az ismertetést. Három hibaforrásra utalunk röviden:

- amikor a kérdőívet nem megfelelő célra használják;
- amikor nem megfelelő nyelvezettel írják; és
- amikor feltételezik, hogy ugyanaz a kérdés különböző kulturális környezetben és különböző társadalmi csoportokban ugyanolyan értelmezést kap.

A kérdőíves technika kritikáival kapcsolatban lásd *keretes írásunkat* a következő oldalon.¹

¹ A problémafelvetés, hogy a standard kérdéseket a megkérdezettek eltérően értelmezik, egyidős a kérdőíves technika alkalmazásával. A választott keretes írás a téma egyik első közép-európai megfogalmazását jelenti, egy lengyel szerző tollából. A téma óriási irodalmának bemutatására itt nem vállalkozhattunk, az érdeklődő olvasó figyelmébe kiindulópontként egy újabb összefoglalást ajánlunk: King, Gary, Christopher J. L. Murray, Joshua A. Salomon és Ajay Tandon 2004: Enhancing the Validity and Cross-Cultural Comparability of Measurement in Survey Research. *American Political Science Review* (98) 1: 191–207.

Zygmund Gostowski:
A *survey* típusú vizsgálatok
humanizálásának szükségességéről²

A kérdőívek és kérdőíves interjúk technikája a legkorábban sajátos körülmények között az amerikai kultúrában bontakozott ki, amely kultúrát a (következő) feltételek kedvező rendszere jellemzi:

Az egyének közötti kapcsolatok stílusára a tényyszerűség és a szervezési hatóképesség nyomja rá a bélyegét, így többek közt a mindennapi életben, az iskolákban, munkahelyeken széles körben alkalmazott standardizált kérdések, tesztek, pontrendszerek stb.

A „szabad kifejezés” és a közvélemény hagyományos ideológiája azt hirdeti, hogy minden egyes állampolgárnak saját egyéni véleménnyel kell rendelkeznie minden közösségi ügyben.

A számos *survey*-intézet közel fél évszázados tevékenysége az USA-ban oda vezetett, hogy az ilyen típusú kutatási technika beépült a kultúrába.

A fenti körülmények (miatt) az USA-ban és a hasonló feltételekkel rendelkező nyugat-európai országokban a *survey*-kutatások a vizsgált személyek és a kutatást végzők közötti természetes, vagyis kulturálisan elfogadott társadalmi kapcsolatokra alapozódnak. A válaszadói szerepben

történő fellépés a többségi burzsoá demokrácia *állampolgári* és a szabadpiaci gazdaság *fogyasztói* szerepe működésének alkotórészét képezi.

Eltérő a helyzet azonban azokban a társadalmakban, amelyek az említett három tényező (az előzőektől) alapvetően különbözik. A *survey*-technikát (...) elfogadva a kutatók nem mindig tisztázzák a tényt, hogy ez a technika a különböző körülmények közepette lényeges hiányosságokkal rendelkezik majd. A beszerzett válaszok mindegyik előtt jelentékeny és a kutató előtt ismeretlen torzításokkal lesznek terhesek (őszinteség hiánya, helyeslés, látszólagos „nem tudom” és „lerázó” válaszok találmányra adott válaszok stb.). Ez abból fakad, hogy az interjú-szituáció a válaszolók nagy többsége számára mesterséges, csinált, tehát társadalmilag meghatározatlan, vagyis elválik a mindennapi élethelyzetektől. (...)

A mennyiségi elemzés és a standardizálás követelményei

A *survey*-vizsgálatok mint mennyiségi vizsgálatok jellemzője vonása a szóbeli stimulusok magasfokú standardizálása, azoknak az embereknek az óriási társadalmi, intellektuális, nyelvi stb. különbözősége ellenére, akikre ezek a

² Eredetileg megjelent: Varsó, *Studia Socjologiczne*, 1974/1. Jelen kivonat a magyar fordítás alapján készült: 1975, Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Módszertan sorozat VI./16. Virágh Attila fordítása.

stimulusok irányulnak. (...) Amikor a kérdezés tárgyát nehéz és összetett dolgok képezik, mint például társadalmi rétegződés és csoportszolidaritás, a szigorúan vett standarditás a válaszadók túlnyomó részéhez viszonyítva csak látszólagos lesz. Meg lehetne fordítani a standarditás kérdését: ahhoz, hogy lehetőleg egységesített szemantikus tartalmakat közöljünk igen különböző emberekkel, éppenséggel megfelelően meg kell különböztetnünk a szóbeli stimulusokat.

A gyakorlatban ezt a problémát szükségképpen maguk a kérdezők oldják meg azáltal, hogy átalakítják a kérdés elsődleges változatát a válaszolóknál megfigyelt reakcióhoz alkalmazkodva. Ha az ilyen nyelvi műveletek *ad hoc* történnek, és nagyszámú, különböző kérdező teszi saját érzése alapján, a mérési eszköznek a kutató által ellenőrizhetetlen negatív standardizálása következik be. (...) Ezt a nehézséget nem oldja meg a kérdezők eligazítása, amely előírja, hogy a kérdés félreértése esetén változatlan formában meg kell azt ismételni. Ez az eljárás (...) kedvezőtlenül befolyásolhatja a válaszadó viszonyát az interjúhoz, hiszen normális személyközi

kapcsolatokban ha a megkérdezett nem érti a kérdést, elvárja, hogy érthetőbb formában ismételjék meg. A gépies ismétlés ingerli a kérdezettet, azt a benyomást kelti, hogy a kérdező „nehéz felfogásúnak” tartja. Vaktában adott válaszokhoz vezet, hogy elejét vegye a „vallatásnak”.

(Egy további probléma, hogy) a kutató (a kérdések összeállításakor) kénytelen főként saját tapasztalatára és „belső ellenőrzésre” támaszkodni; ez oda vezethet, hogy helytelenül a válaszadónak kölcsönzi saját logikai struktúráját, saját gondolkodását vagy motivációit és szándékait. Az ily módon kapott értelmezések inkább magának a kutatónak a belső tapasztalati projekcióját jelenthetik, mintsem a valósághoz való eljutást. Ezt a veszélyt a *minőségi* vizsgálatok (segíthetnek elkerülni), amelyeknek az a célja, hogy a kutatónak a választott mintában megmutatkozzanak az őt érdeklő beállítódások, élmények és elképzelések esetei (vö. M. Smith, J. S. Bruper és R. W. White, R. Merton vagy M. Komorovsky munkáival).³

³ Gostowski a fenti szerzőkre A. H. Barton és Paul F. Lazarsfield 1961: Some Functions of Qualitative Analysis in Social Research. (S. M. Lipset és N. J. Smelser (szerk): *Sociology. The Progress of a Decade. A collection of Articles*) című műve alapján utal.

132 TELEPÜLÉSKUTATÁS

A kérdőív célja, hogy világosan körülhatárolt, tényszerű adatokból minél többet gyűjtsön. A jó kérdőívhez egyszerű, világos, könnyen érthető kérdéseket kell megfogalmazni, amelyre egyértelmű, lehetőleg számszerűen is megragadható választ várhatunk. A kérdőív összeállításánál a kérdésekkel takarékosan kell bánni, egyrészt a költségek csökkentése végett, másrészt pedig hogy a válaszadó ne fáradjon el. A „jó” kérdőív épp annyi kérdést tartalmaz, amennyinek a feldolgozására megvan a kapacitás. Sokszor gondot okoz, hogy a kérdőíves technikát rutinszerűen alkalmazzák bármilyen felmerülő kérdés megválaszolására, és nem csak jól specifikált esetekben.

Hibás gyakorlat, ha a helyzetfeltárást, a helyi társadalom megismerését kérdőívvel akarjuk végezni. A kérdőív „kemény” kutatási eszköz, nem alkalmas arra, hogy érzékenyen kitapogassa a válaszok mögött rejlő motivációkat, vagy részletesen körüljárjon egy kérdést. Az olyan exploratív jellegű kérdések, mint például: „Ön szerint mi a település legsúlyosabb problémája?”, jellegzetesen interjú vagy fókuszcsoportos vizsgálatra valók. A kvalitatív és kvantitatív technikák között egyfajta egymásra épülő munkamegosztást kell kialakítani. A munkamegosztás során a kérdőívvel csak a jól specifikált, magyarázat nélkül kérdezhető, lehetőleg arányskálán mérhető vagy eldöntendő kérdéseket kell felmérni. A „mindent tudó”, robotsztus kérdőívek fárasztják válaszadót és a kérdezőbiztos, és emiatt rossz eredményeket hoznak.

A kérdőívek nyelvezete gyakran nehézkes. A nehézkeséget a tereptől távol dolgozó kutató szemlélete okozza: a kérdések megfogalmazásakor sokan nem a kérdések *érthetőségére* törekednek, hanem hogy ne legyenek *félreérthetőek*. A félreérthetetlenség igénye miatt a jogi nyelvhez hasonló, hivataloskodó stílusban írt kérdőívek egy sajátos kutatói metanyelven szólnak a hétköznapi élet nyelve helyett. Kevés kutató gondol arra, hogy a nehézkes megfogalmazás miatt szintén félreérthetik a kérdést, és közben romlik a bizalmi viszony, illetve csökkenhet a felmérés érvényessége.

A harmadik és jelen írás szempontjából legfontosabb észrevétel a kérdőíves eredmények összehasonlíthatóságát kérdőjelezi meg. Kérdőív-szerkesztéssel foglalkozó módszertani írások jobbára alapkövetelményként fogalmazzák meg, hogy a kérdőív kérdéseit standard módon, azaz mindig pontosan ugyanabban a formában kell feltenni. A kérdőívek általában egy magasabb szintű, tudományos nyelven, általános jelleggel kerülnek megfogalmazásra, egyrészt azért, hogy a kérdéseket mindenkinek fel lehessen tenni, másrészt pedig azért, hogy félreérthetetlen legyen, ne kelljen további magyarázatokkal kiegészíteni, ami a standard jelleget rontaná.

A valóságban a standard módon feltett kérdések másként hatnak különböző társadalmi környezetben. Vegyünk egy egyszerű példát. Ha a lakosság dohányzási szokásait akarjuk megismerni, akkor a kérdőívben feltehetjük a kérdést így:

„– *Dobányzik?*”

A kérdés feltételezi, hogy a kérdező és a kérdezett távolságtartó viszonyban van. Egy egymást ismerő, vagy fiatalokból álló csoport azonban a kérdést nem így fogalmazná meg, hanem a következőképpen:

„– *Szoktál cigizni?*”

Nem mindegy, hogy *cigizel* helyett *dobányzik*-ot kérdezzünk-e. Feltételezhető, hogy a két kérdésre egymástól eltérő válaszok születnek. Cigizni fiatalabb korban például lehet sikk, fel lehet vele vágni, az ember könnyebben bólint rá a kérdésre. A dohányzásról viszont köztudott, hogy káros az egészségre, rákot okoz, nem is beszélve a kismamákról és a környezetünkben élők egészségéről. Összességében a „dohányzik?” kérdésre a fiatalok körében valószínűleg kevesebb lesz az igenlő válasz, mint a „cigizel?” kérdésre.

Ha a kérdés megfogalmazása távol áll a helyben beszélt nyelvtől, önámítás azt remélni, hogy sikerül majd azokat standard módon feltenni. A nehézkes kérdéseket még a legjobban képzett kérdezőbiztos is módosítja valamelyest a saját, illetve a közeg nyelvére, vagy legalább egy kis segítséget, magyarázatot nyújt a megkérdezett tanácsalansága láttán. Iménti példánkat folytatva, ha a kérdezőbiztos fiatal, és egy vele egykorúval készít interjút, akkor valószínűleg tegeződni fog, és tegezve fogja feltenni a kérdést: „dohányzol?”, vagy ha bizalmasabb a viszony, akkor így: „cigizel?”

A kérdezőbiztos fegyelmezetlensége, amellyel ellenszegül a kutató szándékának, valójában egészen természetes *terepmunkás* megnyilvánulás. A kérdőív szerkesztője, távol a tereptől, a számítógéppel felszerelt irodájában megteheti, hogy saját nyelvén írjon, a vélt tudományos elvárásoknak megfelelő kérdéseket szerkesszen. A kérdezőbiztos azonban *kénytelen* alkalmazkodni a terephez, például nem választhatja a magázódást, ha felajánlják neki a tegeződést. Tegyük hozzá, hogy a kérdezőbiztosok fegyelmezetlensége és rugalmassága sokszor kijavítja a sután megfogalmazott kutatói kérdéseket, elősegítve az adatgyűjtést.

A kérdés megfogalmazása összefügg a válasz érvényességével és megbízhatóságával. Ha a kérdés terephez alkalmazkodó, azaz a helyben beszélt nyelven kerül megfogalmazásra, érvényes válaszokat kapunk. Ha bonyolult, tudományos nyelvezetű kérdéseink vannak, akkor korlátozottabb érvényességű válaszokat kapunk. A félreértésből eredő hibák mértékét nem tudjuk becsülni, ezért a felmérés megbízhatósága is gyengül.

134 TELEPÜLÉSKUTATÁS

Ha egy kutató ebből azt a következtetést vonná le, hogy – a fenti példát folytatva – magázódó helyett tegező formában kell feltennie a kérdést, azt kockáztatná, hogy a kérdezőbiztost sorra utasítják el az idősebb korosztály tagjai, amiért udvariatlan volt, és letegezte őket. A „cigizel?” kérdés helyénvaló fiatalok és ismerősök közt, de nem ajánlott idősebbek vagy magasabb társadalmi presztízsű válaszadók esetén.

Néhány összehasonlító jellegű nemzetközi kutatás épp merevsége miatt hozhat rossz eredményt. A korábbi egyszerű példánál maradva: ha a „dohányzik?” kérdést nem Magyarországon, hanem hagyományos, falusi környezetben élő muzulmán nőknek tesszük fel, a dohányzók körében magasabb lesz a nemmel válaszolók száma, mert a dohányzást nem illő dolognak tartják. Kicsit hasonló módon, mint például a női alkoholizmus esetében, itt is inkább indikátor-kérdések segítségével, közvetett módon lehetne megközelíteni a dohányzók arányát. Ugyanaz a kérdés tehát lehet érvényes (a valóságnak megfelelő választat hozó) az egyik területen, és a valóságot erősen torzító egy másikon. Minél bonyolultabb, számokkal nehezen megragadható vagy értékorientált kérdéseket teszünk fel, a félrehallás valószínűsége annál nagyobb. Sok esetben célszerű lenne a kérdés szó szerinti átvétele helyett a *tartalom szerinti* átvételre törekedni, ami a rugalmas, terephez igazodó kérdőív felé való közeledést jelenti.

TEREPHEZ ALKALMAZKODÓ, RUGALMAS KÉRDŐÍV

Eddig azt hangsúlyoztuk, hogy a kérdőíves technika legfőbb problémája, ha nem a helyi nyelvezettel fogalmazzák meg, és ezért a különböző kulturális környezetben rugalmatlannak mutatkozik. A rugalmatlan és tereptávoli kérdőív alternatívája a terephez alkalmazkodó, rugalmas kérdőív.

A terephez alkalmazkodás célja az, hogy az információt jó érvényességgel tudjuk begyűjteni. Míg a hagyományos kérdőívek a megkérdezett válaszadók sokaságától várják el, hogy értsék meg a tudományos nyelvet, vagy egy nemzetközi összehasonlítás során a más országban kitalált gondolatmenetet, addig a terephez alkalmazkodó kérdőív esetében a kutatónak kell megtanulnia a terep nyelvén beszélni. A kérdések tervezésekor arra kell törekedni, hogy helyi értelmezésben pontosan tükrözzék a kutató szándékát, azaz a válasz pontosan az az adat legyen, amit a kutató keres. Ez persze bonyolult és gondolkodtató kérdések esetén nehéz feladat lehet, ezért törekedjünk az egyszerűsége, alkalmazzunk minél több zárt kérdést, melyek kérdőív-technikailag is jobbak, és könnyebbé teszik az adatok feldolgozhatóságát.

Nemcsak egy nemzetközi kutatás során, de a helyi társadalom vizsgálatakor is tisztában kell lenni azzal, hogy a kérdőív kérdései az egyes társadalmi cso-

portokban különböző kontextusokba kerülnek, a megkérdezettek a standard kérdést eltérően értelmezik. A kérdéseket valamennyi helyi kulturális közösség nyelvén meg kell fogalmaznunk. Példánkban legyen a kérdések között „cigizel?” és „dohányzik?” egyaránt. Ezzel megengedjük a kérdezőbiztosnak azt, amit egyébként is tenne, azaz, hogy a kérdést a helyben adekvát módon tegye fel. A kérdések cserélhetősége jelenti a kérdőív *rugalmasságát*. A rugalmas kérdőív kérdései azonban nem másat kérdeznek, hanem épp ellenkezőleg, nagyobb érvényességgel kérdezik ugyanazt, amikor az egyes kulturális közegekben újrafogalmazzák a kérdéseket.

A kérdőív rugalmassága nem jelenti a technika „felpuhítását”, azaz közeledést a kvalitatív technikákhoz. A különböző módon feltett kérdések a gyűjtött adatok *körét* és *megbízhatóságát* nem módosítják, csak a kérdések és a válaszok *érvényességét* növelik. Még inkább, mint más kérdőívek esetében, a minél inkább szám jellegű, lehetőleg arányskálán értékelhető adatok gyűjtése a cél, ezek ugyanis többnyire könnyebben értelmezhetők és könnyebben kérdezhetők. Akkor igazítható könnyebben a terephez a kérdőív, ha eleve egyszerű kérdéseket tartalmaz, például eldöntendő jellegű vagy tényszerű adat jellegű kérdést, vagy ha kevés alternatíva közül kell egyet választani, de a legpuhább esetben is az iskolai osztályzatokhoz hasonlóan értékelhető. Eredményként gyorsan lekérdezhető kérdőívet kapunk.

Ha a megkérdezettekhez a maguk megszokott, hétköznapi, otthonos nyelven, a helyi „dialektusban” szólunk, az nem lassítja, hanem épp ellenkezőleg, gyorsítja a lekérdezést. A kérdőívezés közben tartott elkerülhetetlen konzultációs szünetek ellenére a technika egységnyi ráfordítással körülbelül ugyanannyi válaszadó megkeresését teszi lehetővé, mint a hagyományos kérdőívek. A rugalmas kérdőív eredményeinek tehát nagy a megbízhatósága, ráadásul csökkenthetők a kulturális különbségekből fakadó hibák, javul az érvényesség.

A társadalmi csoportok megismerése és a kérdőív nyelvezetének kialakítása kutatói feladat, ezért a rugalmas kérdőív szerkesztése során elengedhetetlen, hogy a kutató maga is kérdőívezen. A terephez alkalmazkodó kérdőív kérdés közben alakul ki.

Összehasonlíthatóság és konzisztencia

A rugalmas kérdőív egyik nagy hátránya az *összehasonlíthatóság* nehézsége. Tudományos munkában az összehasonlíthatóság nagy előny, emiatt sokszor elengedhetetlen más helyzetre kidolgozott kérdéssorok szó szerinti átvétele. Mivel a terephez idomuló kérdőív idegenkedik más kutatásokból egész kérdésblokkokat szó szerint átvenni, nehéz az eredményeket más kutatások eredményeivel összehasonlítani. A terephez igazodó kérdőív rendszeren arra törekedne, hogy a kérdéseket ne *szó szerint*, hanem *tartalom szerint* vegye át, a nemzetközi kutatások gyakorlata azonban ezt nemigen teszi lehetővé. Javasoltak az olyan hibrid megoldások, amelyek az eltérő társadalmi kontextusból szó szerint átvett kérdéseket a kérdőív más részén (vagy egy másik vizsgálat során) terephez igazodó módon is megkérdezik.

Alkalmazott terepkutatásnál az eredmények helyben hasznosulnak, ezért inkább terephez alkalmazkodó, mintsem összehasonlítható kérdéseket kell kidolgozni.

A rugalmas kérdőív másik problémája az adatbázison belüli *konzisztencia* csökkenése. A különböző módon feltett kérdések hasonló értelmezése csak kvalitatív módszerekkel ellenőrizhető, statisztikailag általában nem igazolható. Veszélyforrást jelent, hogy a megfelelő kérdés kiválasztása a kérdezőbiztos helyzetfelismerő képességén múlik.

A fentiek miatt a rugalmas kérdőív nem minden kutatási szituációban használható. Helyi célú kutatások során azonban általában ajánlható, mert terepközeli jellege miatt a hagyományos „mercv” kérdőív-technikáknál könnyebben lekérdezhető, és feltehetően nagyobb érvényességű eredményt ad.

Etikai kérdések

A szociológusok jobbára nem babonások, mégis, egyfajta szakmai tradíció miatt, többnyire hisznek bizonyos varázsigékben. Ilyen varázsigé például a következő: „*A válaszadás névtelen és önkéntes, az adatokat csak aggregált formában hozzuk nyilvánosságra.*” Sok szociológus hisz abban, hogy ezen mondat gépies elhárítása egy kérdőíves szituációban egyrészt megkönnyíti a bizalmi kapcsolat kialakítását, másrészt pedig csökkenti a kutató személyes felelősségét az adatkezelés során.

A valóságban a kérdőívezéshez szükséges bizalmi kapcsolat kialakítása alapvetően a kérdezőbiztos személyén múlik. Ezenkívül persze nem elhanyagolható jelentősége van még a kérdőíves cég imázsának, a kérdőív témájának és egyéb

szempontoknak, de kétségtelen, hogy a kérdéshez elengedhetetlenül szükséges bizalmi viszonyt alapvetően a kérdezőbiztos személye, kontaktusteremtő képessége biztosítja a kutatás számára. Etikai kérdés, hogy tükrözi-e a kérdezőbiztosok anyagi és erkölcsi megbecsülése ezt a munkakörön kívüli, személyesen hozzáadott értéket. A kvantitatív kutató esetében, a gyakorlatban többnyire nem. A kutatók hierarchiájában a kérdéseket szervező kutatók vannak felül, a kutatásszervezők középtűt, és a biztosok alul. A kutató sokszor nem is ismeri személyesen a kérdezőbiztosokat. A dilemma nehezen oldható fel, mindenesetre segíthet, ha a kutató személyesen is részt vesz a kutatás lekérdezési szakaszában, szolidaritást vállal a kérdezőbiztosokkal, ahogy ez a rugalmas kérdőív gyakorlatában elengedhetetlen.

Ha a kutató azt ígéri, hogy az adatokat csak aggregált formában teszi közzé, akkor ügyelnie kell arra, hogy adatbázisa ne kerüljön más ember kezébe. Mivel néhány sajátos adat révén a legtöbb személy visszakereshető lenne, ezért ha az adatokat másodelemzés céljára is elérhetővé akarjuk tenni, esetleg át akarjuk adni a megrendelőnek, akkor ezt kell mondani a kutatás során.

Az adatok aggregált formában való közzététele nem csökkenti a kutató felelősségét a végül nyilvánosságra hozható adatokkal kapcsolatban. Az összesített adatok is érzékenyen érinthetik a helyi közösséget.

Rugalmas kérdőív-szerkesztő ábécé

A rugalmas kérdőív inkább tekinthető egyfajta kutatói gyakorlatnak, mintsem kialakult módszertannak. Bár egyes szociológiai vagy antropológiai szövegekben lehet rövidebb utalásokat találni a kérdőív-technika rugalmas kezelésére, a következőkben elsősorban saját kutatási tapasztalataim alapján fogalmazom meg a rugalmas kérdőív-szerkesztés és -lekérdezés gyakorlatát. Tapasztalataim nem egyedülállóak, számos terepmunkás kollegám visszajelzése szerint a kérdőíveket ők is gyakran hasonló rugalmassággal, terephez alkalmazkodó módon kezelik.

1. Kérdőív-stratégia: gyűjtendő adatok, kérdőívperc és struktúra

A kérdések megfogalmazásánál szem előtt kell tartani, hogy a kérdőívnek nem kell az összes kutatási kérdésre választ adnia. Közvélemény-kutatás jellegű kérdések esetében például a legtöbb nézőpont, vélemény felkutatható kvalitatív módszerekkel, fókuszcsoporthoz hasonlóan kvázi előre lejátszhatók a várható viták, sokszor arra nézve is elég biztos sejtésünk lehet, hogy mi a leggyakoribb vélemény. Azokat a kérdéseket viszont, ahol néhány vélemény ugyanolyan arányban fordul

138 TELEPÜLÉSKUTATÁS

elő (például két jellemző vélemény gyakran felbukkant a beszélgetésekben), feltétlenül kérdőíves formában érdemes megkérdezni. Ilyen esetekben már nem arra vagyunk kíváncsiak, hogy miként értelmezik a megkérdezettek a kérdést, milyen következményt tulajdonítanak a válasznak (ezt már tudjuk a kvalitatív kutatási szakaszból), hanem egyszerűen csak azt akarjuk tudni, hogy melyik vélemény képviselői vannak többen. A következő szempontokat érdemes szem előtt tartani:

- Sok kutatandó kérdés tanulmányírás közben jut eszünkbe.
- Minél rövidebb egy kérdőív, annál jobb.
- A kérdőív szerkesztését üres papírlappal célszerű kezdeni.
- A készülő tanulmányunk konkrét adatigényéből induljunk ki.
- Egy adat=egy kérdés.
- A kérdőív legyen strukturált.
- Lehetőség szerint zárt kérdéseket fogalmazzunk meg.

Településkutatók gyakran panaszkodnak tanulmányírás közben, hogy valami fontos dolgot elfelejtettek megkérdezni. Kétségtelen, hogy a kutató tanulmányírás közben kényszerül néhány dolog végiggondolására. Néha újabb lehetséges összefüggésekre jön rá, amelyek létezését már hiába próbálná adatokkal alátámasztani vagy meggyőzően tagadni. Ezen az segíthet, ha már a kvalitatív kutatási szakasz végére jelentős részben elkészül a tanulmány, amelyből valóban csak a kérdőíves kutatási szakasz eredményei hiányoznak. Első olvasatra furcsának tűnhet, hogy a kutatás *előtt* javaslom a tanulmányírást, pedig ennek nincs akadálya. A településkutatás során a jól szerkesztett kérdőív alapján már nem bukkanhatnak fel újabb kérdések, összefüggések, nem fogalmazhatunk meg újabb hipotézist. Mikor a kérdőívet szerkesztjük, már minden kutatási kérdéssel tisztában kell lenni. Ezt le is írhatjuk, csak a tényleges eredmények helyét kell kihagyni. Sőt a várható eredményt is megfogalmazhatjuk, legfeljebb a tényleges eredmények alapján majd át kell írunk, alkalmasint épp az ellenkezőjére.

Ha jól végeztük a kvalitatív szakaszt, akkor a kérdőívvel már csak néhány kérdésre kell választ kapnunk. Egyébként is szerencsés, ha a kérdőív nem hosszú. Személyes megkereséskor a kérdezőbiztos általában 15-20 percet, telefonban pedig még kevesebbet, 5-10 percet mondhat a kérdés várható időtartamára ahhoz, hogy jól fogadják. Bár menet közben ezt az előre becsült időt némiképp túl szokás lépni, nagyban segíti a kérdezőbiztos munkáját, ha a személyes kérdőív félóránál, a telefonos 15-20 percnél nem hosszabb. Ha kérdéseink könnyen érthetők és nem igényelnek sok gondolkodást, ez akár 80-100 kérdést is jelenthet.

A kérdőív szerkesztését egy üres papírlappal célszerű kezdeni. Szemünk előtt ne a korábbi interjúvázlatunk vagy egy nemzetközi kutatás kérdései lebegjenek, hanem a készülő tanulmány igényei: miről akarok írni? Melyek a vitás kérdések? Mely állításokat szükséges alátámasztani megbízható adatokkal?

Lehetőség szerint egy konkrét adatot egyetlen, jól eltalált kérdéssel ragadjunk meg. Indokolt esetben kontrollkérdés szerkeszthető. Szerencsés, ha a kérdések egymásból következőnek tűnnek, de ha ez nem megoldható, nem akkora gond, mint az interjútechnikáknál.

A készülő kérdőív legyen strukturált. A kérdőívszerkesztést célszerű a struktúrák megállapításával kezdeni. Az egyes blokkokba majd a készülő tanulmány egyes témáira vonatkozó kérdések kerülnek. Blokkonként három-négy remélhető adatot, majd ezeknek megfelelő zárt kérdéseket fogalmazzunk meg. A nyílt kérdéseket lehetőleg kerüljük. Gyakorlattal és terepismerettel minden nyílt kérdést zárttá lehet alakítani. Ha nem sikerül, akkor inkább folytassuk a kvalitatív kutatási szakaszt.

Terepismeret tükrében már a kérdőív első változatának készítésekor törekedhetünk arra, hogy a kérdéseknek az egyes helyi közösségek számára megfelelő változatait elkészítsük. Tapasztalat szerint azonban még alapos terepismeret esetén sem kézenfekvő a kérdések helyi nyelvjárásokon történő, azonos értelmű megfogalmazása. A változatok majd később, kérdés közben alakulnak ki.

2. Kérdőív és kódlap

A hagyományos kérdőív-technikáknál a kérdések és a válaszok szorosan összetartoznak. A rugalmas kérdőív-koncepció szerint a gyűjtendő adatok köre a biztos pont, de változó, hogy ezt miként kérdezzük meg. Épp ezért célszerű a kérdéseket tartalmazó kérdőívet és az adatgyűjtésre szolgáló kódlapot elválasztani egymástól. A kérdőívből annyi példány készüljön, ahány kérdezőbiztos van, a kódlapból viszont annyi, hogy valamennyi gyűjtött adat ráférjen. Kulcsfogalmak:

- kérdőív-mesterpéldány;
- kódlap;
- nyílt és zárt kérdések adatainak rögzítése;
- kérdésvariációk rögzítése.

A rugalmas kérdőívnek csak korlátozott számú „mesterpéldánya” van, minden kérdezőbiztosnak egy. A kérdezőnek érdemes felírnia a nevét a mesterpéldányra, hiszen a legtöbb javítást később kézzel kell rávezetni, amit úgyis csak ő tud elolvasni.

140 TELEPÜLÉSKUTATÁS

A kódlapra csak az eredményeket kell írni. A külön kérdőív és kódlap használata ismert gyakorlat a kérdőíves kutatások során, bár ennek oka nem a kérdések rugalmassága, hanem a költségek csökkentése szokott lenni: mivel nem kell a kérdéseket újra kinyomtatni, a technika kevés papírt fogyaszt. Aki még nem dolgozott külön kódlapra, az első néhány kérdés során olykor a kérdőívre írja a válaszokat, de a kódlap használatához hamar hozzá lehet szokni.

Szerencsés esetben a kérdőívünk zárt kérdésekből áll. Ilyenkor a kódlap egy egyszerű négyzetrács, ahol a táblázat celláiba csak számokat írunk. Egy ilyen kódlapra akár 20-25 kérdőív adatai is ráférnek. A kódlap adatait könnyű gépbe vinni.

Nyílt kérdéseket érdemes egy pótkódlapra írni. Általában a kutatás közepén már ismerősnek hangzanak az elhangzó válaszok – akkor majd ezekből is zárt kérdéseket lehet készíteni.

A rugalmas kérdőív elve, hogy ugyanarra az adatra más közegben másként kell rákérdezni. Célszerű ugyanakkor feljegyezni, hogy melyik adatot melyik kérdésvariánssal hívtuk elő. Ez úgy oldható meg, ha a kódlapon minden válaszhoz két rubrika tartozik, az egyik a kérdésvariáció, a másik pedig a válasz kódját tartalmazza. Az eljárással elvben kiszűrhető, ha valamely kérdéstípus nagyon eltérő eredményeket hoz a többihez képest. Ez az eljárás azonban nem alkalmas annak statisztikai igazolására, hogy akár a standard, akár pedig a rugalmas kérdések érvényesebb válaszokat hoznának.

3. A kérdezés és a kérdések véglegesítése

- próbakérdezés;
- terephez alkalmazkodó kérdezés;
- kérdés variációk;
- kérdőív-konzultációk;
- a kérdőív végső formáját a kérdezés végére nyeri el.

A próbakérdezésnek a „hagyományos” kérdőíves eljárás során is nagy jelentőséget tulajdonítanak, ebből derül ki ugyanis, hogy milyen hosszú a kérdőív, illetve hogy érthetők-e a kérdések. A merev kérdőívek azonban mindenképpen csak egyetlen kérdést fogalmazhatnak meg, amelyek az összehasonlítás és a félreérthetlenség igénye miatt csak korlátozottan alkalmazkodhatnak a helyi köznyelvhez, gyakran nehezen érthetők.

A próbakérdezés a rugalmas kérdőív szerkesztésének alapja. Az összeállított kérdéssor alapján a kutató és a kérdezőbiztosok már az első napon teljes létszámban vesznek részt az adatgyűjtésben. Kérdőívezés közben a kérdezőknek

épp csak olyan mértékben megengedett a szabad eltérés a kérdőív nyelvezetétől, amilyen mértékig ez bevallatlanul egyébként is szokás a kérdőíves gyakorlatban. A cél az, hogy az elvben merev *survey*-eljárásnál is gyakorlatban létező mértékű, de be nem ismert szövegmódosítások itt nyíltan felvállalhatók legyenek, és hatásuk kontrollálható legyen az adatgyűjtés során. Rugalmas kérdőív-nél a kérdezőnek az eredeti kérdéstől való minden eltérést fel kell jegyeznie a kérdőív mesterpéldányára. Így alakulnak ki a kérdésvariációk, illetve a kérdezőbiztosok által használt rávezetések, rásegítések listája.

Napközben többször kell konzultációra összegyűlni az összes kérdezőnek és a kutatóknak. A konzultációkkor összeolvassák, egybevetik a kérdésvariációkat. A kutatóknak a terep és a kérdezőbiztosok személyes tulajdonságainak ismeretében kell véleményt alkotnia az egyes variációk elfogadásáról vagy mellőzéséről. A variációk növelése alapvetően nem cél. Sokszor végül egyetlen kérdés is elég, de két-három variációnál többre nincs szükség a terepkutatás során. Az első kérdezői nap végére, két-három konzultáció után a kérdőív általában elnyeri végleges formáját. Ezt a módosított, variációkat is tartalmazó kérdőívet érdemes újból kinyomtatni, bár a kérdezőbiztosok ilyenkor már hozzászórtak saját kézírásukkal írt kiegészítéseik kiolvasásához.

Elképzelhető olyan sokrétű kulturális közeg, amelyben a sok mikro- vagy szubkultúra miatt egyes kérdéseket még a kérdezés utolsó napján is módosítani kell, vagy újfajta módon szükséges magyarázni. Ha a válaszadó nem érti vagy félreérti a kérdést, és a kérdezőbiztos ezt hagyja, mondván, hogy ő szó szerint kell hogy feltegye a kérdésvariációk egyikét, az nyilvánvaló hiba. De az is hiba lenne, ha ez az újabb módosítás nem jelenne meg információként. Ilyen esetekben ugyanaz az elv, mint eddig: a kérdést úgy tegyük fel, hogy érthető legyen, és a megváltozott kontextusban is minél inkább ugyanazt jelentse, mint a többi esetben. A módosítást akár az utolsó pillanatban is fel kell tüntetni a kérdőíven, és hivatkozni rá a kódlistán. Ilyen értelemben a kérdőív legvégső formájában csak a kérdezés *után* készül el.

4. Az összehasonlíthatóság és a kohézió biztosítása

A rugalmas kérdőívezés egyik hátránya, hogy nehéz más kutatások eredményeivel összehasonlítni. Valójában azonban ez a probléma feloldható: a rugalmas kérdőívbe rugalmatlan kérdéspanelek is illeszthetők, ilyenkor alkalmasint más kutatásokból blokkokat veszünk át szó szerint. Az összehasonlítható eredményeket produkáló blokk mellé olykor érdemes rugalmas kontrollkérdéseket is illeszteni, amely alkalmazkodik a terephez, és így a kétfajta eredmény összehasonlítható lesz.

142 TELEPÜLÉSKUTATÁS

A rugalmas kérdőív másik veszélye az adatbázison belüli *kobézió*, azaz hogy a különböző módon lekérdezett adatok valóban ugyanazt jelentik-e. Meglátásunk szerint az nem jelent hibaforrást, hogy különböző helyzetekben a kérdezőbiztosok némileg másként teszik fel vagy magyarázzák a kérdést. A gondot az jelentené, ha mindig mereven ragaszkodnának a leírt megfogalmazáshoz, vagy ha az eltérések nem derülnének ki. A gond inkább a próbakérdés időszaka, amikor kezdetben egyféleképpen, majd több különböző variációban tesszük fel a kérdést. Mivel a próbakérdés időszakában túl sok adatot kérdezzünk le, ezektől eltekinteni nem lehet, de esetleg érdemes megnézni az eltérést a kérdés többi napjához képest, vagy súlyokat alkalmazni.

5. Adatfeldolgozás a terepen

Az adatfelvétel számítógépes támogatottsága eltávolíthatja a kutatót a tereptől: vannak már olyan eljárások, amelyek szükségtelenné teszik a kérdezőbiztos munkáját, azaz végeredményben senki sem megy el a terepre.

A számítógépes támogatottság ugyanakkor fordítva is hathat, a kutató ugyanis egyre kevésbé van irodájához kötve, egyre több munkafolyamatot végezhet el helyben, a terepen. Míg korábban a kérdőív összeállítása jellegzetesen irodában végzett munka volt, ma már egyre könnyebben végezhető terepen. Ugyanúgy az adatbevitel és az adatfeldolgozás is elvégezhető helyben. A jól szerkesztett kódlapok bevitelére jellemzően néhány óránál nem igényel több munkát.

A terephez idomuló, rugalmas interjú ugyan alapvetően személyes interjútechnika, de lehetséges telefonos interjúnál is alkalmazni. A telefonos kérdőíves helyi kutatások a gyakorlatban már régóta számítógéppel támogatott, bár jellemzően nem professzionális megoldások. Ha a telefonos felmérést helyben végezzük, érdemes az önkormányzat infrastruktúrájára támaszkodni, azaz kölcsönkérni az épületet és a számítógépek egy részét hétvégére. A számítógépekre telepíthető egy adatbázis-kezelő és a keretfájl. Telefonos lekérdezés közben beírhatók a válaszok, és egyből kész lesz az adatbázis, s már csak az elemzést kell elkészíteni. Helyben dolgozva általában könnyebben kapunk informális visszajelzéseket a kutatásra vonatkozóan, ami gyakran fontos lehet a kutatás helyzete vagy az eredmények szempontjából.

Az adatfeldolgozást szintén lehetséges, néha kifejezetten érdemes helyben elvégezni. Az eredmények közzététele előtt mindenesetre érdemes azokat helyben, szűkebb körben ismertetni, és megfigyelni a kiváltott hatást.

Statisztikai adatbázisok gyűjtése és elemzése a terepen

A statisztikai adatbázisok gyűjtésének és feldolgozásának célja lehet az előzetes tájékozódás, a nem nyilvánvaló összefüggések feltárása, esetleg különböző sejtéseink statisztikai igazolása vagy elvetése. Statisztikai adatok feldolgozásához jelentős technikai apparátusra van szükség, ezért korábban csak jól felszerelt irodában lehetett végezni. Napjainkban azonban már az adatelemzés nem feltétlenül kötődik az irodához. A kutató egy hordozható számítógép és mobil internetkapcsolat segítségével elvben bárhol dolgozhat, vagy hozzáférést kaphat a helyi önkormányzat, iskola, kultúrház vagy a teleház gépeihez.

Hasonló a helyzet a statisztikai adatbázisok gyűjtésével is. Ma már minden településen több helyi intézménynek szükséges különböző adatokat gyűjtenie; sok statisztikai adat helyben is beszerezhető. Települési és térségi kutatások során a legjelentősebb adatszolgáltatók a helyi önkormányzatok és az iskolák lehetnek. A helyben hozzá nem férhető, de kutatásunk szempontjából fontos statisztikai adatok sem feltétlenül csak a budapesti Keleti Károly utcában férhetőek hozzá, hanem a területi KSH-igazgatóságtól vagy más adatbázisokból is. KSH területi igazgatóság napjainkban minden megyeszékhelyen van. 2005. január 1. után a megyei igazgatóságokat a regionális igazgatóságok váltják fel.

A kérdés napjainkban nem az, lehetséges-e terepmunka közben, helyben adatbázisokhoz jutni és elemezni, hanem hogy érdemes-e, van-e valami hozzáadott értéke a kutatáshoz. Meglátásunk szerint feltétlenül érdemes.

Az alkalmazott településkutatás során a koncepciót készítő társadalomkutató többnyire „tanácsadó” néven dolgozik, megkülönböztetésül a műszaki végzettségű „tervező” kollégáktól. A statisztikai adatok értelmezése valódi tanácsadói feladat. Az adatelemzés elsősorban alapvető összefüggések nagy vonalakban való megközelítésére szolgál. Napjainkban a hazai önkormányzatok az ilyen nagyobb összefüggések felvázolásához szükséges legtöbb statisztikai adattal már rendelkeznek. Ami hiányzik, az a szaktudás, amely révén az adatokból a mindenkori fontos információ kiolvasható.

Helyi adatgyűjtés révén a kutató tanulmányában példát mutathat arra, miként tudják a helyi intézmények saját adataikat az eddigi gyakorlatnál sokrétűbben olvasni. Ha elemzései megragadták a megrendelők figyelmét, remélhető, hogy a továbbiakban maguk is végeznek majd hasonló adatelemzéseket a mindenkori frissített adatbázisban. Ha viszont a kutató egy ismeretlen vagy távoli forrásból szerzi az adatokat, a helyi döntéshozók nem fogják feltételezni, hogy munkáját maguk is reprodukálhatják.

Ha magunkkal visszük az adatokat további feldolgozás céljából, az bizalmatlanság forrása lehet. Ezért érdemes *helyi adatfeldolgozást* végezni, azaz a helyi

144 TELEPÜLÉSKUTATÁS

statisztikai adatokat helyben feldolgozni, hogy megnyugtatóan, ellenőrizhető módon történjék az adatok bizalmas kezelése. A helyi adatfeldolgozás közben az adatszolgáltatót azonnal szembesíteni lehet az eredményekkel, amelyeket a kutatóval együtt átnézhet és értelmezhet is. Ez nagyban megkönnyíti a későbbi interpretációt, azaz a tanulmányírást.

Néhány társadalomkutató attól tart, hogy ha műhelyitkaiba helyben is betekintést nyernek, és kiderül, hogy tudománya mégsem boszorkányság, akkor nem kap többé megrendelést. Meglátásom szerint a helyi kutatás nagymértékben segít bizalmi kapcsolatokat kialakítani a megrendelő önkormányzatnál, ami a további megrendelések legbiztosabb alapja. A kutatónak attól sem kell tartania, hogy ha tanulmányában példát mutat a helyi statisztikák feldolgozására, akkor nem lesz többet szükség az ő munkájára. Egyrészt lehet arra számítani, hogy a helyi statisztikák köre folyamatosan bővül, másrészt pedig a helyi társadalom állapotának és véleményének alaposabb megismeréséhez mindenképpen felmérésekre, friss adatgyűjtésekre lesz szükség.

Adathozzáférést (átvett adatot is) a statisztikai és az adatvédelmi törvények alapján lehet kérni. Bizonyos adatokat csak az érintett hozzájárulásával lehet kiadni. A vonatkozó jogszabályokat érdemes áttanulmányoznia a kutatóknak, mielőtt adatot kérnek.

A helyben kikérhető statisztikai adatok gyűjtése egyfajta *terepközeli szemléletet* igényel.

Térségi vagy településfejlesztési koncepció készítésekor általában a következő statisztikákat szoktuk elemezni:

- Népeségi és népmozgalmi adatok (jelenlévő népesség, a bejelentett lakónépesség és/vagy a népszámlálási lakónépesség, házasságkötés, válás, elveszületés, halálozás stb., illetve népesedési adatok az idősoros elemzés céljaira).
- Oktatásra és képzettségre, a humán erőforrás jelenlegi és várható alakulására vonatkozó adatok.
- A népjólét, vagyis az életszínvonal és az életminőség mutatói, szociális, egészségügyi és foglalkoztatási adatok.
- Helyi gazdaságra vonatkozó adatok (cégek száma, forgalma, a növekedés tendenciái stb.).
- Regionális összehasonlító jellegű adatok (a környező településekre vonatkozó adatok ismeretében az adott településsel kapcsolatos adatokat a maguk statisztikai kontextusában értelmezhetjük).

A fentiek közül a legtöbb adat kevés utánajárással helyben beszerezhető.

A településre vonatkozó demográfiai adatok az önkormányzat népszámlálási nyilvántartó csoportjánál szerezhető be. A legtöbb önkormányzat számítógépes nyilvántartást vezet, és az adatok kezeléséhez ugyanazt a szoftvert használja. A számítógépes nyilvántartás lehetővé teszi az adatok listázását és csoportosítását bizonyos szempontok szerint, például könnyen lehet férfi–nő bontást adni korcsoportok szerint, és korfát készíteni: a kritikus évfolyamok (például tizenévesek) létszámát akár évenkénti bontásban is megkaphatjuk. A régebbi adatok sajnos sok településen nincsenek meg a gépen, de papír formában igen, így idősoros elemzések is végezhetőek helyben. Figyelembe kell venni, hogy a települési önkormányzat az állandó vagy ideiglenes lakhellyel *bejelentett* lakosokat tartja nyilván, a magas migrációs mutatók miatt egyes területeken, főleg agglomerációs övezetekben, az eltérés akár 20–30 százalék is lehet. Ennek ellenére a „hivatalos” adat mindig jó kiindulópont; a népesség tényleges alakulásának becslését mindig ehhez képest kell meghatározni.

A helyi iskolától többnyire megszerzhető az iskolai körzetben élő iskolaköteles korú gyermekek száma, illetve az iskolába járó gyermekek közül a körzetbe tartozók aránya és létszáma. Mivel az iskolaköteleseket hosszú évtizedek óta nyilvántartják, az adatok idősoros elemzésre is lehetőséget biztosítanak.

A *humán erőforrás* állapotára és a *munkaerőpiac* helyzetére vonatkozóan a körzeti munkaügyi központok, *népjóléti kérdésekkel* kapcsolatban az önkormányzat szociális bizottsága tud adatokkal szolgálni. Ezek az adatok azonban többnyire nem a lakosság egészére, csak a hátrányos, leszakadófélben lévő népességre vonatkozóan pontosak. Elkerülhetetlen az egybevetésük és a kiegészítésük más adatforrásokkal.

A *helyi vállalkozásokra* vonatkozó adatok elsősorban az önkormányzati adócsoporttól és a költségvetésért felelős pénzügyi előadótól szerezhető be. Kistelepüléseken gyakran mindezeket a feladatokat a jegyző látja el. Az adócsoport rendelkezik a helyi iparüzési adó adataival, amelynek alapja a cégek éves árbevétele. Az egyes cégekre vonatkozó adatok ugyan titkosak, de aggregált formában elkérhetőek. Cégszámok a cégbíróságoknál is hozzáférhetőek, ha szükséges. Az aggregált adatok előállításához az adócsoport munkatársait lehet megkérni arra, hogy a kutatás szempontjainak megfelelően, például ágazati bontásban vagy árbevétel alapján végezzenek el egyszerű csoportosítást. Árbevétel alapján például az adatokat sorrendbe állítva a szakadási helyeket kell keresni, és így a legtöbb településen 3–6 csoportot lehet megkülönböztetni. Többnyire a kis forgalmat bonyolító, gyakran nem is működő kisvállalkozásból van a legtöbb, kevesebb a közepes vállalkozás, és csak néhány cég tartozik a nagyobb cégek vagy telephelyek közé. (Persze a helyben nagynak számító cégek is lehetnek

146 TELEPÜLÉSKUTATÁS

kis- és középvállalkozások országos összehasonlításban.) Az egyes csoportokat néhány egyszerű szempont alapján lehet jellemezni: a csoport átlagos árbevétele, cégprofilok megoszlása csoportonként (pl. kereskedelem, mezőgazdaság, ipari, szolgáltató ágazatok etc.), gazdasági szervezeti formák megoszlása (bt., kft., rt. stb.), belföldi/külföldi tulajdoni arány stb. A helyi cégvilág egyszerű áttekintése fontos kiindulópont lehet például helyi gazdaságélénkítő, vállalkozásfejlesztési feladatok meghatározásakor. Az adatbázis további kutatások alapja lehet, például kérhetünk rétegezett mintát az egyes csoportokból, illetve elkérhetjük a legnagyobb helyi adófizetők (virilis cégek) listáját, természetesen a konkrét árbevételük nélkül. Az elemzéshez szükséges adatok az adócsoportnál mind rendelkezésre állnak. Ahhoz azonban, hogy az aggregált adatokat részünkre elkészítsék, ugyanúgy bizalmi kapcsolatra van szükség, mint a terepmunka során máskor is. Az adócsoport tisztviselői könnyen megtagadhatják az együttműködést, még akkor is, ha az adatok összeállítására a polgármester kéri fel őket.

A mindenkori önkormányzati költségvetés bevételi oldala árulkodik a különböző forrásokból származó bevételekről. Az önkormányzatok költségvetése nyilvánosan hozzáférhető. Ez alapján egybevetjük a helyi iparüzési adó jelentőségét például az szja-visszatérítésből származó jövedelemmel, a normatívákkal stb., idősoros összehasonlítást tehetünk.

A fentiekén túl más adatok megszerzését helyben ne nagyon reméljük. A regionális összehasonlítás adatbázisa például egyszerűbben kikereshető egy KSH-archívumból, mint ha a környező települések önkormányzatait járnánk végig. Az aggregált adatok többnyire a megyei évkönyvekben található meg, összegyűjtve és elektronikus formában pedig a KSH T-STAR állományából is kikérhetőek. A példaként hozott adatok jelentős része (pl. demográfia, iskolai végzettség, munkanélküliség, szja, helyi adó, önkormányzat tárgyévi bevétele, kiadása stb.) mind benne van az adott évre érvényes T-STAR adatbázisban. Mivel az állomány adataihoz a kutatónak nincs közvetlen hozzáférése, illetve a T-STAR használata a felhasználónak időbe és pénzbe kerül, hasznos, ha a kutató pontosan tudja, mire van szüksége. Ha a kutató kérése általános (például: munkanélküliséggel kapcsolatos adatot szeretne kapni), akkor a KSH néhány gyorsan elkészíthető mutatóval fog szolgálni. Elképzelhető, hogy épp azok az adatok hiányoznak majd, amelyek a későbbi elemzés céljából hasznosnak mutatkoznak. Adatkérés előtt ezért érdemes kézbe venni egy statisztikai évkönyvet, és megnézni, hogy pontosan milyen adatra lesz szükség. Az összehasonlíthatóság miatt érdemes az idősoros és területi (például megyei) mutatókat is mindig elkérni.